

nemá práva zneužívat jmen Němcové a Nerudy a nemá práva zneužívat čestného titulu básníka, nemá práva zneužívat poezie proti lidu, k výsměchu proti všemu, co je našemu pracujícímu lidu velké a drahé.

(1950)

BÁSNÍK A VÍRA V ČLOVĚKA

Michal Sedloň

Šel jsem pozdě odpoledne po nábřeží směrem k Národnímu divadlu. U zábradlí se kupili lidé a házeli rackům kousky pečiva. Ty bílé letky racků pod úchvatným, nikdy neokoukaným panoramatem Hradčan s čistou modrou oblohou v pozadí. A dole Vltava, plynoucí podle Kampy k mlýnům a pod pilíře Karlova mostu. Zajímaly mě tváře lidí. Radovaly se z jara, z oblohy, z tohoto dne. Šel jsem a myslil jsem na Jaroslava Seiferta, básníka jara a Prahy. Četl jsem jeho poslední verše Píseň o Viktorce a četl jsem i ostrou kritiku na ně od mladého básníka Ivana Skály. Byla spravedlivá tato kritika? Ano.

Představoval jsem si: co kdyby v této chvíli Jaroslav Seifert procházel petřínskými stráněmi a pozoroval rašící něžné lístky na větvích keřů. Zdalipak se dovede radovat z jara jako ti prostí pracující, které potkává cestou? Zdalipak pohlíží dosti soustředěně a dosti hluboko do jejich srdcí? Zdalipak si vzpomene, jak tomu bylo kdysi, a na ona vlastní slova ve Světlem oděné: „...rozpukané ruce otcovy cítí ve svých synek bláhový, slíbil jsem si, že je neoklamu“. To jsou otázky, na které Píseň o Viktorce odpovídá jednoznačným ne.

Přišel jsem domů a znovu jsem si otevřel stránky jeho prvních knih.

A čtu hned v úvodní básni v jeho první sbírce Město v slzách takovéto verše: „...však dokud z bratří mých trpěti bude jediný, / nebudu

šťasten, / a nespravedlivostí světa vzbouřen, / dál jako teď, / opřen jsa o zeď fabriky, budu se zalykat kouřem / a svoji píseň pět“. Tak psal J. Seifert roku 1920. Otvírám Píseň o Viktorce, napsanou roku 1949, tedy v prvním roce pětiletky, v době, která splnila toužebná přání lidu i mladého Seiferta, a čtu tam s úžasem slova:

*Jde každému smrt mlčky vstříc,
nemilosrdná pilná žnečka.
Neodpočine, neposečká
a jde zas dál jakoby nic.*

Do jaké hluboké propasti se to dostal J. Seifert, příslušník Devětsilu, kdysi druh Wolkerův? Kam se podělo jeho třídní vědomí? Nyní, kdy nastal jeho trpícím bratřím z továren skutečně nový a tvůrčí život – jako by se stali Seifertovými bratry mocipáni a vykořisťovatelé, svržení spravedlivou sudbou dějin. Místo nádherného pocitu vysvobození z odvěkého jha, místo láskyplného hymnu o krásách nové civilizace i přírody, která teprve nyní otvírá náruč pro kdysi utiskované, místo toho zaznívá pochmurná píseň zmaru. Od živých lidí, z přítomnosti, utíká básník – kam?

Zdánlivě k Boženě Němcové a k její Viktorce – ale ve skutečnosti vidíme, Viktorka i B. Němcová jsou pro J. Seiferta jen zástěnou pro vyslovení subjektivních pocitů, které jsou citům lidu cizí a protichůdné.

Listujme dál v Městě v slzách a v Samé lásce. Tenkrát Seifert apostrofuje revoluci, dychtí se jí účastnit, opájí se silou zástupů. Již tenkrát byly náznaky, svědčící, že toto revolucionářství Seifertovo nemá zdaleka tak hluboké kořeny jako u J. Wolkera. Že na tomto postoji Seifertově mají spíše zásluhu jeho přátelé z Devětsilu než on sám. Seifert přispěl jen životem zkušeností proletářského chlapce, který však touží víc po odepřených radostech životních než po opravdové přeměně života a světa. Projevuje se upřímnou naivitou, která tenkrát nebyla bez jistého půvabu, avšak která zároveň ukazovala i na osudné nebezpečí pro J. Seiferta: i on touží být „pánem“.

*A tak proti jeho vlastnímu volání:
Zítřka musí, musí nastat revoluce
Když máme milenkou a ta má měkké ruce,
když to vše víme, to bych chtěl rád vědět,
jak ještě dnes se může najít zbabělec,
jenž, hledě v dutý skelet
medituje: být či nebýt, ach to je otázka.*

Kdo nejde s námi...

...proti tomuto volání z roku 1923 zní výsměšně jeho slova z Písně o Viktorce:

*Ach láska pozdravena buď,
buď věčná skutečností jsi-li,
a jsi-li snem jen neprobuď
mé oči, i když den je bílý.*

Hle, on sám tu dnes medituje, hledě do důlků kostlivce, a provozuje lesklou hru se slovíčky láska a smrt. Ovšem, Seifert pochybuje o té své lásce právem. To není láska, kterou miluje lid. To je láska, která je pouhým pojmem, idealistickým výmyslem, pod nímž se ztrácí skutečný lidský cit, poměr člověka k člověku. Taková „démonická a módní“ láska patří do rzivého arsenálu fideismu a duchařství, kterému propadá dnešní měšťák. Nebo jaký smysl mají motta před jednotlivými oddíly Viktorky o vlásenkách, dívčích snech, hromniče, stromech znajících nazpaměť antické verše? To jsou vskutku sentence toliko se tvářící zamyšleně, ve skutečnosti jsou to čiré, nezávazné, v poetické vatě zabalené hry představ. Obdobu k nim nalezněš v žertících Svatební cesty, s tím rozdílem, že v nich tenkrát přece jen byl vtíp, měly mladistvou jarost. A co říci veršům „Jen pes je zlý a doráží a lidé lidem přejí zlého“? Jak smutné, jak bezvýchodné jsou Seifertovy verše z roku 1949. Kdysi se cítil být jedním ze zástupců. Nyní nevěří ani v lid, ani v člověka.

Viktorčin příběh, jak jej podává B. Němcová v Babičce, je ovšem příběh baladický. Avšak nelze ho odmyslit od jasného ladění Babičky, nelze ho vytrhnout z kontextu, který tvoří svou vírou v člověka slunečné pozadí i účinný kontrast k osudu nešťastné svedené dívky. A dále: chmurnost tohoto příběhu je nejen daleko převážena optimismem, ale je i při vyprávění samém doprovázena a zjemňována živým účastenstvím lidu na osudu Viktorky, soucitem, který se snaží pomoci. To všechno u Seiferta není. U něho je tomu právě naopak. Seifertova Viktorka je naprosto osamělá, izolovaná bytost. Autor zbavil její osud slunečného pozadí a udělal její konec bezútěšným, což je úplný protiklad Viktorky B. Němcové. A nejen to: on dokonce připodobnil osud Viktorky k osudu Boženy Němcové; udělal z šilené děvčice duchovní sourozenku B. Němcové. Obě jsou podle Seiferta stíženy týmž hořkým osudem, jejich vlastní krása se jim stává osudnou. To je onen konvenční názor, vyjádřený u Seiferta obrazem „sežehnutá bleskem krásy“, který už nebezpečně připomíná Nočního motýla, nejsentimentálnější okupační kýč, kde „láska je radost i prokletí“. Zde máme odpověď na otázku, proč a pro koho Seifert Viktorku psal. Proč vůbec křísí ten svět plný staromódních

rekvizit, zrcadel, paraplíček, hedvábí, plný hezkých slov? Seifert zpodobnil ovšem Viktorku k obrazu svému a své poezie, která tak podivuhodně vyjadřuje pocit člověka, který rovněž cítí strach, hrůzu, zkázu a spuštění právě v dnešních dobách, které vřou novým životem, jemuž měšťák nerozumí.

Seifert je básník bezesporu talentovaný. Musíme však protestovat, jestliže tohoto nadání používá k bezobsažné magii a efektům na způsob „bílá nádra na černém pozadí“. A jestliže se Seifert dopouští zkreslení na postavě Viktorky, pak obraz B. Němcové, který podal, je naprosto falešný a sentimentální, tak jak se udržuje v představách měšťáckých slečinek. Seifert se zabýval B. Němcovou už v básni Vějíř B. Němcové, vyšlé za okupace. Ač i tam Seifert promítá do B. Němcové své subjektivní pocity prchajícího času a ztráty mládí, přece jen B. Němcová ve Vějíři oproti Viktorce je o celý svět výše, a to proto, že se tam podařilo Seifertovi vyjádřit, co znamenal její světlý zjev pro náš lid v dobách nejtěžších. Její dílo bylo mu tehdy pramenem posily a vzpruhy, oporou lásky k zemi. Vějíř Boženy Němcové má svůj patos.

V Písni o Viktorce však patos chybí úplně a zní zde jen deziluze a strach. A přece: Jakou radost, jaký životní pocit mohl by básník nadání Seifertova vyzpívat právě dnes, kdyby mu oči nezastíraly klapky měšťáctví, kdyby jeho srdce neskomíralo ve vzduchoprázdnu subjektivní problematiky. Pak by se jeho umění teprve vymanilo z područí líbivé a prázdné virtuozity, dostalo by onen nejnětější rozměr pravdivosti a životnosti. Viktorka je dokladem, jak chybí Seifertovu slovu živá tematika. Zdánlivý únik k tradici prozrazuje tím více bezmocnost i smutnou duchovní situaci básníka ocitnuvšího se ve slepé uličce.

Že je to aspoň upřímné? To je zrakový klam. Ve skutečnosti taková „upřímnost“ zkresluje život a zavádí čtenáře na scestí.

Přívržencům spontánnosti v umění – zpívej, co chceš, co tě napadne – je nutno říci: básník není pták cvrlikající na větvi (a je příznačné, že zrovna Seifert ptákům závidí a touží jimi být). Vyhazovat vědomí a rozum z poezie – znamená odzbrojovat básníka, dělat z něho dvorního šaška buržoazie, ničit úplně společenský duch jeho poezie. Je třeba říci: bez účasti vědomí, bez boje se sebou samým, bez autokritiky nedojde k básníkovu přerodu.

Ale vraťme se k Viktorce. B. Němcová není ani obětí vlastní osudné krásy, ani trpnou obětovanou ovečkou, jak nám ji zobrazuje J. Seifert. Ona je hrdinkou, bojující do posledního dechu svůj nerovný boj s nelidským řádem a se společenskými poměry, které prostě neuznávaly pokrokovou samostatnou ženu a nedovolovaly jí svobodně volit život. B. Němcová však zvítězila svým dílem. Je to samozřejmost, co říkám – ale tuto samozřejmost, zdá se, nechápe J. Seifert; neboť kolik z této B. Němcové

bojující, B. Němcové zachovávající si do poslední chvíle svůj zdravý názor a optimismus – kolik z této B. Němcové zachoval J. Seifert ve své Viktorce? V ní se nám jeví B. Němcová jako žena, která „už na nic nečeká“. Nebouří se váš cit nad tímto dekadentním obrazem B. Němcové, odtrhující ji od jejího díla a vůbec od všeho, co ji dělá tak drahou našemu lidu? Půvabná maska je ta tam, sbohem všechny naděje! Takovou filozofii hlásá básník, který jako by nevěděl nic o kráse člověka bojujícího s osudem. Tak se dívá Seifert na ženu: vidí jen její hezkou tvář. Seifert trpně lká nad prchajícím časem, nad svým ztraceným mládím. To je skoro výhradní nota Seifertova, mimo ni nezná a nevidí nic jiného, jsa uvězněn sám v sobě, přestal vidět lidi a svět kolem sebe.

Dnes, v polovině dvacátého století, kdy socialismus navždy odstraňuje příčiny, které způsobily osud B. Němcové a milionů jiných – kdy se splňuje Nerudovo zvolání: konečně lidmi tedy! – básník J. Seifert přichází s náladou, která odpovídá asi náladě naší zahraniční i vnitřní emigrace. Jakou hloubku pádu prodělává někdejší druh J. Wolkerova! Jakým danajským darem byla pro něho pochvala měšťácké kritiky, když se odtrhl od praporu Wolkerova a přimkl k bezideové poezii formalistické. Měl na tom vinu i Šalda, avšak především Teige, že Seifert, duch v podstatě prostý a neproblematický, ale žel lehce ovlivnitelný, dal se po slibných prvních sbírkách na bludné cesty, jejichž hořké ovoce dnes sklízí. Jsme si vědomi, že ani v období let 1923–1945 nebyl v J. Seifertovi úplně zasut pramen poezie; projevuje se to například v jeho vlasteneckých verších psaných kolem Mnichova, za okupace a v době května; počítáme k nim některé verše sbírek Zhasněte světla, Přílby hlíny, knížky Vějíř Boženy Němcové a Světlem oděnou. Bylo by nesprávným zjednodušením, kdybychom chtěli škrtnout všechno, co napsal J. Seifert po svých prvních sbírkách. Ale právě proto musíme ostře odsoudit jeho Viktorku a ukázat na ni jako na příklad, kdy se umělec zcela zpronevěřuje své lepší minulosti.

Je nám bolestné psát takto o básníku, kterého měl osobně rád S. K. Neumann a kterému tak mnoho odpouštěl. Četli jsme kdysi jeho verše pod vlivem sugestivního komentáře Šaldova. S tímto komentářem se nám Seifertovy verše zdály něčím, čím nemohly být a čím nebyly. Pamatuji se, jak měšťácká kritika, která potírala zuřivě poezii Wolkerovu, vychvalovala Seifertovy verše a jeho odvrát od proletářské poezie líčila jako pokrok, a pomáhala s Teigem v čele vši silou Seifertovi k slepotě. Obdivovala se pokrytecky nezávazné hře představ Svatební cesty nebo melancholické zasněnosti Jablka z klína. Je pravda, že i zde prozrazuje se svěží pramének talentu básníkovy – ale je zasut rutinou, kterou si přenáší i do poválečných veršů Ruky a plamene. J. Seifert se stává příkladem, jak „chudý

hoch ke štěstí přišel“, a toto měšťácky pojaté „štěstíčko“ se mu stalo osudným. Třeba říci, že nebyl sám – nebyl to jen on. Čím méně toho J. Seifert říkal o přítomnosti sociální, čím líbivěji opěvoval to, co se nazývá nic, tím více byl touto kritikou vyzdvihován. Je jasné, že léta strávená a propsaná v takovém ovzduší musila vykonat v básníkově nadání pustošivé dílo, takže dnes vidíme, jak J. Seifert vnáší buržoazní úpadkovost do naší doby – a vůbec se tomu nebrání, nemá vůli s tím bojovat.

Mnichov poněkud básníka vzpamatoval. Ale Seifert ze svého tehdejšího poznání „Já vím, já vím, že líp by bylo zaslechnout dunění“ nevyvodil důsledky pro dobu poválečnou. Básníkovi, který dovedl i v nejhorších dobách národního neštěstí vyslovit prostou krásu života, lásku k zemi a k přírodě, jako by nyní vyschl pramen zpěvu. A jestli obrazy tmy a bouře měly tenkrát platnost, protože symbolizovaly stav, ve kterém byl náš národ, jaký přímo reakční smysl mají tyto obrazy ve Viktorce. Uvědomujeme si, že v těchto válečných básních vskutku tkvěla v J. Seifertovi možnost, aby se dostal po letech bloudění na správnou cestu, k lidu. Žel, nestalo se tak.

Po květnu 1945 J. Seifert naprosto nepochopil dějinnou situaci; omezil se jen na několik oslavných, děkovných květnových básniček, nepochopil cestu našeho lidu pod vedením komunistické strany. Spjal svou píseň s labutí písní reakce. Seifert nepochopil únor. Výmluvně oslepl pro krásu tvořivého úsilí lidu. Jak se na Seifertovi osvědčuje známá pravda, že básník, který se odtrhne od lidu, dostává se do hlubokého úpadku. Seifert složil dnes ruce v klín a rozsévá psychózu, která by mohla sloužit válečným štváčům. Kdyby měl náš lid podle receptu, obsaženého ve Viktorce, také složit ruce v klín a přestat věřit, pak by byla válka neodvratná. Jestliže porovnáme Seifertův okupační Vějíř Boženy Němcové s poúnorovou Písní o Viktorce, zjeví se nám neuvěřitelný paradox: Seifert vidí dnes budoucnost daleko beznadějněji než v nejhorších dobách protektorátu; o přítomnosti ani nemluvě, tu nechce vidět vůbec.

Patří k dialektice dějin, že zrození nejsvětější, nejlidštější epochy je provázeno největším dosud ohrožením lidstva se strany imperialistických majitelů atomových pum. Jaký strhující patos by z této situace mohl vyplynout z pera básníka! Na jedné straně mladé třídy a národy, deroucí se k světlu, na druhé straně degenerovaná buržoazie před zánikem, hrozící zničením všem. Na jaké straně fronty stojíš? Zač bojuješ? Komu pomáháš? Taková je otázka, kterou klade doba básníkovi. A žádný básník ani člověk se nevyhne odpovědi na ni. Nikdy dosud neměl básník takovou odpovědnost za každé slovo, každý verš, jako dnes. Jak mohl napsat Seifert po únoru otázku: „Nenaklání se nad propast svět ve svém posupném hledí?“ Opravdu jménem našeho lidu mu odpověděl jiný příslušník jeho generace, Konstantin Biebl:

*Jak mohl bych uvěřit,
že všechno lidstvo brzy zahyne?
Naopak. Věřím, že bude šťastně žít,
Když povedeš ho Ty,
náš drahý Staline!*

I kdybych trpěl jakkoli obavami o osud lidstva, neměl bych tím větší povinnost bojovat všemi silami proti tomu nebezpečí? Nám však hrozba válečná, i když ji nepodceňujeme, nezastírá nádherný pracovní elán našeho lidu. To je ten pravý heroismus tvůrčí, který naprosto převažuje všechny sobecké boly a tragédie, všechny noční předtuchy. My víme jedno: válka nebude, a bude-li, pak běda těm, kteří ji vyvolají. Socialismus zvítězí, lidé budou žít!

Naprosto nechceme tím předepisovat Seifertovi nějaký laciný optimismus za každou cenu. Optimismus vyplyne básníkovi sám, bude-li sdostatek pravdivým a hlubokým v pohledu na dnešní skutečnost. Víme také, že z holuba nelze udělat orla. Ale proč má tento holub létat do cizích krajín a přenášet jejich rozkladnou atmosféru a ideologii? Co mají dělat ty fata morgany a všechny ty neústrojné orientální názvuky v básni, která měla být napsána k oslavě výročí narozenin Boženy Němcové, nejčestější naší básnířky? Co musíme požadovat na každém umění, je pravdivost a víra v člověka. Žádné rekvizity, žádné interesantní preciózní pózy, hra sexu, žádná sebelíbeznější melodie a sebebůvabnější metaforistika nezakryje vnitřní vyprahlost a zoufalství.

Nynější tvorba je nedůstojná básníka nadání Seifertova. Seifert se prohřešuje proti vlastnímu talentu. Hle – Viktorka, personifikace jeho nynější poezie, odtržené od skutečnosti a od lidí. Opakujeme: případ Seifertův je případem – nikoliv ojedinělým – básníka strženého úpadkovou měšťáckou ideologií a celým způsobem života a nazírání na scestí. Je to případ kolísavého intelektuála, jenž býval radikálním kdysi v dobách mládí, kdy mu revoluce byla nezávaznou podívanou s efekty (viz už báseň Revoluce v Městu v slzách, v níž revoluci provádějí – reklamní figuríny), avšak jenž se rychle „usadil“ v dokonalém souladu s šosáckým a paďourským ideálem. Když revoluce přišla jako skutečnost, zvítězila a buduje nový život, nechce ji najednou poznat a nechce se k ní hlásit. Ba naopak, má z ní strach. Je v tom kus osobní tragédie J. Seiferta a básníků jemu podobných, kteří dnes mlčí nebo píší Viktorky. U Seiferta je tento stav zvláště křičící, poněvadž on, svou povahou pozemšťan každým coulem, předurčený přímo pro to, aby zazpíval prostou krásu všedního dne, odklání se od denní, jasné reality a stává se pěvcem fata morgana a nočních můr.

Básník a smrt – to jsou slova-nepřátelé. Básník a život – to jsou slova-soudruzi. Víme, že není lehké vyrovnat se s mrtvou minulostí. Chce-li však někdo v sobě zachránit básníka, musí se o to pokusit.

(1950)

JIRÍ ORTEN A JEHO DĚDICTVÍ

Vladimír Dostál

Stojí-li dnes před naší kulturní veřejností obrovský úkol přehodnotit minulost české literatury, pak zajisté nepatří k úkolům podružným nezapomenout při tomto přehodnocování na literaturu minulosti teprve nedávné, jejíž blízkost, ač pouze časová, stále nahlodává úsilí o literaturu vpravdě socialistickou a odpovídající dnešku a jejíž neblahé dědictví se dosud věsí na paty pokrokovým autorům a ztěžuje tak jejich cestu k cíli ne už příliš vzdálenému: k socialistickému realismu. Jde o tzv. protektorátní literaturu (tzn. českou literaturu vycházející u nás v době okupace) a v poezii jejího nejvýznamnějšího představitele Jiřího Ortena, tragicky zahynuvšího v mladistvém věku dvaadvaceti let.

Víme, že až do února bylo Ortenovo dědictví v naší poezii velmi živé – do velké míry zásluhou Václava Černého – že mnoho básníků se snažilo jít v jeho šlépějích po linii poezie přísně netendenční, apolitické, „duchovnělé“, subjektivistické a introspekční, což jsou jen nové, rádobý učené termíny pro stará hesla „umění pro umění“ a „čistě poezie“. Byla tu celá řada mladých básníků přímo programově navazujících na Ortenův odkaz, z nichž nejhlučněji proklamovala svou příslušnost k němu skupina básníků kolem literární revue Ohnice, nazvané podle třetí Ortenovy sbírky básní, skupina představovaná jmény K. Bednáře, J. Hiršala, I. Diviše aj. Tato skupinka se ve svých teoretických projevech otevřeně hlásila k úpadkovému buržoaznímu směru – existencialismu, i když k existencialismu prý specificky českému a časově staršímu než Sartrův existencialismus francouzský, čímž chtěli zakrýt kosmopolitické poklonkování před pařížskými vzory. Existencialismus – to